

MUTAXASSISLIK FANLARINI O'QITISH JARAYONINING TASHQI VA ICHKI QONUNIYATLARI

Obidaxon Baxodirjonovna Po'latova
Guliston davlat pedadodika instituti
Pedagogika yo'nalishi magistranti
E-mail: obida.pulatova1993@gmail.com

Annotatsiya. Mutaxassislik fanlarini o'qitishning tashqi va ichki qonuniyatlari ilmiy, metodik va pedagogik jihatdan o'qitish samaradorligini oshiradi. Ushbu maruzada biz tashqi va ichki qonuniyatlarni, ularning o'zaro bog'liqligini, hamda bu qonuniyatlar o'qitish jarayoniga qanday ta'sir qilishi haqida batafsil ma'lumot beramiz.

Kalit so'zlar: mutaxassislik fanlari, o'qitish qonuniyatlari, tashqi qonuniyatlar, ichki qonuniyatlar, o'qitish samaradorligi, ilmiy yondashuv, metodik tahlil, pedagogik jarayon.

Аннотация. Преподавание специальных дисциплин с учётом внешних и внутренних закономерностей повышает эффективность обучения с научной, методической и педагогической точек зрения. В данной лекции мы подробно рассмотрим внешние и внутренние закономерности, их взаимосвязь, а также влияние этих закономерностей на процесс обучения.

Ключевые слова: специализированные дисциплины, законы преподавания, внешние закономерности, внутренние закономерности, эффективность обучения, научный подход, методический анализ, педагогический процесс.

Annotation. The external and internal regularities of teaching specialized subjects enhance the effectiveness of education from scientific, methodological, and pedagogical perspectives. In this lecture, we will provide detailed information about these regularities, their interrelationships, and how they influence the teaching process.

Key words: specialty subjects, teaching laws, external laws, internal laws, teaching efficiency, scientific approach, methodological analysis, pedagogical process.

KIRISH

Mutaxassislik fanlarini o'qitishning tashqi va ichki qonuniyatlari. Mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayoni ta'lim tizimining markaziy elementlaridan biri bo'lib, bu jarayonning samarali bo'lishi o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini ta'minlash uchun zarurdir. O'qitish jarayonida qonuniyatlar muhim rol o'ynaydi. Tashqi va ichki qonuniyatlar ta'lim jarayonining asosi bo'lib, ularning to'g'ri qo'llanilishi darslarni yanada samarali o'tkazishga yordam beradi. Mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonining tashqi va ichki qonuniyatlarini o'rganish pedagogika sohasida muhim ahamiyatga ega. Bu qonuniyatlar o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy omillar hisoblanadi. Tashqi qonuniyatlar ta'lim tizimining tashqi muhit bilan o'zaro aloqalari, ijtimoiy talablar va me'yorlar bilan bog'liq bo'lsa, ichki qonuniyatlar o'qitish jarayonining ichki tuzilishi, metodlari va vositalariga taalluqlidir. Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida tashqi va ichki omillarni

hisobga olish o'quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi. Masalan, "Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi" fanini o'qitishda, o'qituvchilar o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishda tashqi tasvirlar va ichki imkoniyatlarni inobatga olishlari lozimligi ta'kidlanadi [1].

Shuningdek, pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar ham mavjud bo'lib, bu sohadagi ilmiy izlanishlar mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilganligini ko'rsatadi [2]. Ushbu maqolada mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonining tashqi va ichki qonuniyatlari, ularning o'zaro bog'liqligi va ta'lim jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud tadqiqotlar asosida bu qonuniyatlarning o'rganilganlik darajasi va amaliyotdagi qo'llanilishi ko'rib chiqiladi.

METODOLOGIYA

Tashqi qonuniyatlar — bu o'qitish jarayoniga ta'sir qiluvchi tashqi omillar, ya'ni ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va siyosiy sharoitlar. Tashqi qonuniyatlar ta'lim tizimini o'zgartiradigan global omillarni anglatadi. O'qitish jarayoniga ta'sir qiladigan tashqi omillar quyidagi asoslarga bo'linadi:

1. Ijtimoiy talablar yo'nalishi

O'qitishning ijtimoiy talablar bilan bog'liqligi muhim. Jamiyatning kasbga bo'lgan ehtiyoji, ishlab chiqarish sohasidagi talablar o'qitish jarayonining tarkibini va yo'nalishini belgilaydi. Ijtimoiy talablar va o'zgarishlar o'quvchilarga yangi ko'nikmalarni, kasbiy bilimlarni o'rgatishni taqozo qiladi.

Misol: Mamlakatda yangi texnologiyalar rivojlanayotgani sababli, informatika va texnologiya mutaxassislarga bo'lgan talab ortadi. Buning natijasida mutaxassislik fanlari mazmuni va metodikasi yangilanadi.

2. Tarbiyaviy yo'nalish

O'qitish faqat bilim berish emas, balki tarbiya berish hamdir. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda o'quvchilarni kasbiy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan tarbiyalash zarur. Jamiyatning axloqiy me'yorlari va qadriyatlariga mos ravishda o'quv jarayonini tashkil etish talab etiladi.

3. Rivojlantiruvchi yo'nalish

Mutaxassislik fanlarini o'qitish rivojlantiruvchi yo'nalish bilan bog'liqdir. O'quvchilarning nafaqat kasbiy bilimlarini, balki umumiy fikrlash, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va yaratish qobiliyatlarini rivojlantirish kerak. Bu jarayon shaxsning umumiy rivojlanishiga yordam beradi.

4. Natijaviylikka yo'nalish

O'qitish natijalari jamiyat ehtiyojlarini qondirishi kerak. Mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonining tashqi qonuniyatlari natijaviylikka yo'naltirilgan bo'lib,

o'quvchilarga o'z kasbida muvaffaqiyat qozonishga yordam beradigan ko'nikmalarni taqdim etadi.

Ichki qonuniyatlar — bu o'quv jarayonining ichki strukturalari va ularning o'zaro bog'liqligini ifodalovchi omillar. Ichki qonuniyatlar o'qitish metodikasining asosini tashkil etadi va o'quv jarayonining samaradorligini belgilaydi.

1. Maqsad va mazmunning birligi

Mutaxassislik fanlarini o'qitishda maqsad va mazmun o'rtasida mustahkam bog'liqlik bo'lishi zarur. Maqsad — o'quv jarayonining asosiy yo'nalishi, mazmun esa shu maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni ifodalaydi.

Misol: Agar mutaxassislik fani maqsadi o'quvchini kasbiy faoliyatga tayyorlash bo'lsa, mazmuni ham shu kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va tajribalar bilan boyitilishi kerak.

2. Nazariya va amaliyotning birligi

Mutaxassislik fanlari o'qitishda nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi muvofiqlik juda muhimdir. O'qitishda nazariy bilimlar amaliyotda qo'llanilishi uchun amaliyotga oid topshiriqlar, laboratoriya ishlaridan foydalanish zarur.

Misol: elektronika fanida nazariy darslar bilan birga laboratoriya ishlari orqali amaliy ko'nikmalar o'rgatiladi.

3. O'qitish metodlarining mosligi

O'qitish metodlari va vositalari o'quvchilarning ehtiyojlariga va o'qitilayotgan fanning xususiyatlariga mos bo'lishi kerak. Metodlar o'qituvchining o'quvchilar bilan ishlash usulini, vositalar esa bu jarayonda qo'llaniladigan materiallar va texnologiyalarni bildiradi.

4. Shaxsiylashtirish

Har bir o'quvchi individual xususiyatlarga ega, shuning uchun mutaxassislik fanlarini o'qitishda har bir o'quvchiga individual yondashuv zarur. O'quvchilarning qobiliyatlari, didi va ehtiyojlari inobatga olinishi lozim.

Rivojlanish quyidagi yo'nalishlarda sodir bo'ladi: nutq, fikrlash, sensorli – harakatli va hissiy- irodaviy sohalarning rivojlanishi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim shaxsni har doim rivojlantiradi. Ta'lim – tarbiya jarayonida o'quvchi har tomonlama rivojlantirish, birinchi navbatda, aqliy rivojlantirish, analiz qilish, sintez qilish, taqqoslash, solishtirish, turlarga ajratish, umumlashtirish, xulosa, qaror qabul qilish, obyektlarning muhim belgilarni ajrata bilish, faoliyat maqsadi va usullarning aniqlashni o'rgatish, natijalarni tekshirish malakasini rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Ta'lim jarayoni tarbiyalovchi xususiyatga ham ega. Tarbiya va ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik obyektiv va qonuniy hisoblanadi. Biroq shaxsni ta'lim

jarayonida tarbiyalash tashqi omillar (oila, mikromuhit va boshqalar) ning ta'sirida qiyin kechadi [1]. Tashqi va ichki qonuniyatlar o'rtasidagi aloqalar o'quv jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Tashqi qonuniyatlar (ijtimoiy talablar, rivojlanish yo'nalishlari, natijaviylikka yo'nalish) ichki qonuniyatlar (maqsad, mazmun, metodlar va vositalar)ni tashkil etishda asosiy omil bo'ladi. Shu bilan birga, ichki qonuniyatlar tashqi omillar bilan uyg'un bo'lishi zarur.

Tashqi qonuniyatlar – o'qitish natijalarining ijtimoiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va natijaviylikka yo'nalganligi. O'qitish jarayoni nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularni jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlash, tarbiyalash, va rivojlantirish maqsadlarini ham ko'zlaydi. O'qitishning tashqi qonuniyatlari jamiyat, madaniyat, iqtisodiyot va siyosiy sohalaridagi o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu qonuniyatlar o'qitish jarayonining ijtimoiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va natijaviylikka yo'naltirilganligini ta'minlaydi.

Tashqi qonuniyatlarning har biri o'quv jarayoniga turli ta'sirlar o'tkazadi. Bu yerda har bir tashqi qonuniyatning mohiyatini va uning o'qitish jarayoniga ta'sirini alohida tahlil qilamiz.

1. Ijtimoiy talablar yo'nalishi

Ijtimoiy yo'nalish — o'qitish jarayonining jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilishini ta'minlashga qaratilgan tashqi qonuniyatdir. Bu qonuniyat o'quvchilarga nafaqat kasbiy bilimlarni, balki jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy va axloqiy ko'nikmalarni ham o'rgatishni talab qiladi.

Ijtimoiy yo'nalishning ahamiyati:

- Jamiyatning talablariga javob berish: Mutaxassislik fanlarini o'qitishda jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlari inobatga olinishi kerak. Misol uchun, agar jamiyatda yangi texnologiyalar rivojlanayotgan bo'lsa, bu sohada mutaxassislar tayyorlash kerak bo'ladi.

- Kadrlar tayyorlash: O'quvchilarga faqat ilmiy bilimlar emas, balki ijtimoiy ko'nikmalar, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish, va boshqa zarur kasbiy ko'nikmalarni berish zarur.

Ijtimoiy yo'nalishning asosiy jihatlari:

2. Tarbiyaviy yo'nalish

Tarbiyaviy yo'nalish o'qitish jarayonining shaxsni ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyalashga yo'naltirilganligini bildiradi. O'qitish faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarni axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy qadriyatlar asosida tarbiyalash ham kerak.

Tarbiyaviy yo'nalishning ahamiyati:

- Kasbiy va axloqiy tarbiya: O'quvchilarga kasbiy bilimlar bilan birga axloqiy me'yorlar va qadriyatlar ham o'rgatilishi kerak. Masalan, kasbiy etika, ishga mas'uliyat bilan yondashish kabi axloqiy tamoyillar.

- Ijtimoiy javobgarlik: tarbiyaviy yo'nalish orqali o'quvchilarni jamiyatdagi o'rni va vazifalarini anglashga, jamoaviy ishga va jamiyatda o'z vazifasini to'g'ri bajarishga o'rgatish mumkin.

Tarbiyaviy yo'nalishning asosiy jihatlari:

3. Rivojlantiruvchi yo'nalish

Rivojlantiruvchi yo'nalish — o'quvchilarning intellektual va kasbiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan tashqi qonuniyatdir. Bu yo'nalish o'quvchilarda nafaqat kasbiy bilimlarni, balki kreativ fikrlash, tahlil qilish, va yangiliklarni o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Rivojlantiruvchi yo'nalishning ahamiyati:

- Kreativ fikrlash va innovatsiyalar: O'quvchilarda yangilikka bo'lgan qiziqish va kreativ fikrlashni rivojlantirish zarur. Bu o'quvchilarni yangiliklarni kiritishga, jahon bozorida raqobatbardosh mutaxassislar bo'lishiga yo'l ochadi.

- Intellektual salohiyatni oshirish: O'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ularni muammolarni hal qilishga o'rgatish.

4. Natijaviylikka yo'nalish

Natijaviylikka yo'nalish o'qitish jarayonining asosiy maqsadi bo'lib, o'quvchilarni kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli ishlashga tayyorlashga yo'naltirilgan. Bu qonuniyat orqali o'quv jarayonining yakuniy natijalari — o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi va amaliyotdagi muvaffaqiyatlari aniqlanadi.

Natijaviylikka yo'nalishning ahamiyati:

• Kasbiy tayyorgarlik: O'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash va amaliy ko'nikmalarni o'rgatish.

• O'quvchilarning muvaffaqiyatli faoliyati: O'qitish jarayonining natijasida o'quvchilarning ish joylarida muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlash.

Natijaviylikka yo'nalishning asosiy jihatlari:

O'qitish jarayonining tashqi qonuniyatlari jamiyatning ehtiyojlari va talablari bilan bevosita bog'liqdir. Ijtimoiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va natijaviylikka yo'nalgan qonuniyatlar o'quvchilarning nafaqat kasbiy bilimlar bilan, balki ijtimoiy ko'nikmalar, axloqiy me'yorlar va shaxsiy rivojlanish bilan ham to'liq tayyorlanishini ta'minlaydi. Ushbu qonuniyatlar o'quv jarayonining samaradorligini va muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillar bo'lib, ta'limning sifatini oshirishga yordam beradi.

Tashqi qonuniyatlarning asosiy jihatlari:

Ushbu yondashuv orqali o'quvchilarga kasbiy tayyorgarlik berish jarayonida tashqi qonuniyatlarning o'zaro bog'liq bo'lishi va ulardan to'g'ri foydalanish ta'lim sifatini yaxshilashda katta rol o'ynaydi.

NATIJALAR VA MUNOZARA

Mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonining tashqi va ichki qonuniyatlarini tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Tashqi qonuniyatlar ta'lim tizimining jamiyat, iqtisodiyot va texnologik rivojlanish bilan o'zaro aloqalarini ifodalaydi. Bu qonuniyatlar ta'lim mazmuni va usullarining zamonaviy talablar va me'yorlarga moslashishini ta'minlaydi. Masalan, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi o'quv dasturlariga yangi texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi [3].

2. **Ichki qonuniyatlar** o'qitish jarayonining ichki tuzilishi, metodlari va vositalariga taalluqli bo'lib, o'quvchilarning bilish faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan. Bu qonuniyatlar o'quvchilarning individual xususiyatlari, o'quv materiali murakkabligi va o'qitish metodikasining moslashuvchanligini o'z ichiga oladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida tashqi va ichki qonuniyatlarni uyg'unlashtirish o'quvchilarning bilim olish jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi. Masalan, "Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi" fanini o'qitishda, o'qituvchilar o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishda tashqi omillar (jamiyat talab va ehtiyojlari) va ichki omillarni (o'quvchilarning individual xususiyatlari) hisobga olishlari lozimligi ta'kidlanadi.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar ham mavjud bo'lib, bu sohadagi ilmiy izlanishlar mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilganligini ko'rsatadi.

Ushbu natijalar asosida, mutaxassislik fanlarini o'qitishda tashqi va ichki qonuniyatlarni hisobga olish va ularni uyg'unlashtirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mutaxassislik fanlarini o'qitishda tashqi va ichki qonuniyatlarning o'zaro ta'siri o'quv jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omillardir. Tashqi qonuniyatlar ta'lim tizimining umumiy tamoyillari va ijtimoiy talablarini aks ettirsa, ichki qonuniyatlar esa fanlarning o'ziga xos xususiyatlari va o'qitish metodikasini qamrab oladi. Ushbu qonuniyatlarning uyg'unligi pedagogik jarayonni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu bois, o'qituvchilar ushbu qonuniyatlarni chuqur o'rganishlari va amaliyotda qo'llashlari zarur. Bu esa ta'lim sifatini oshirish va talabalar bilimini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baxtiyorovna, M. X. (2025, March). Mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonida bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining texnologik kompetentsiyasini shakllantirish. In interdisciplinary innovation and scientific research conference (Vol. 3, No. 29, pp. 224-226).
2. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat (O'quv qo'llanma)/ Dilnoz Ro'ziyeva / -Toshkent: "Innovatsiya-ziyo", 2019, 276 b.
3. O.U.Avlayev, S.R. Mirzayeva, Sh.R. Samarova. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. — Toshkent: «Yangi chirchiq book» nashriyoti. 2022, 352 bet.

4. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. Toshkent - 2020 yil.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim – tarbiya va ilm – fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PF – 6108 – son farmoni.
6. Shayxov B. (2020). O‘qitish jarayonining qonuniyatlari va tamoyillari. Toshkent: Iste’dod.
7. Qosimov S., & Rasulov T. (2018). O‘quv jarayonida metodik yondoshuvlar. Toshkent: Fan.
8. Sadikov D. (2017). Ta’lim va tarbiyaning asosiy tamoyillari. Toshkent: O‘zbekiston.
9. Bekmurodov A. (2021). Pedagogik didaktika: nazariy va amaliy yondoshuvlar. Toshkent: Ma’rifat.
10. Isayeva, G. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. (Guliston - 2024).
11. Jumayeva, M. B. (2022). Oliy ta’limda innovatsion usul va vositalar. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (Special Issue 20), 214-226. doi: 10.24412 (Vol. 226). 2181-1784-2022-20-214.
12. Kamiljanovna, Z. D., O‘G‘Li, A. S. J., & Jumayeva, M. B. (2022). The Analysis of Higher Order Thinking Skills. *Science and innovation*, 1(Special Issue 2), 672-676.
13. Begmatova, D. M. (2022). Yoshlarning kasbiy ijtimoiylashuvida–xalq pedagogikasining didaktik va akmeologik ahamiyati. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 146-149.
14. Mukhtarovna, B. D., & Kudratovna, D. N. (2022). Professional socialization of youth in family education. *European Scholar Journal*, 3(3), 92-94.
15. Бегматова, Д. М. (2011). Некоторые особенности обучения профессии: на основе семейного образования в узбекской семье. *Молодой ученый*, (5-2), 127-129.
16. Mukhtarovna, B. D. (2023). Pedagogical prerequisites for the development of cultural immunity in students based on an individual approach. *Zamonaviy fan, ta’lim va ishlab chiqarish muammolarining innovatsion yechimlari*, 10, 58-62.
17. Begmatova, D., & Alimjanova, D. (2024). Author's pedagogical technologies in medical universities. *Science and innovation*, 3(B9), 14-17.
18. Mamayoqubova, S., & Begmatova, D. (2023). Pedagogical conditions of developing professional competence of teachers of higher educational institutions. In *BIO Web of Conferences* (Vol. 65, p. 10025). EDP Sciences.
19. Begmatova, D. M. (2020). O ‘zbek oilalarida yoshlarning kasbiy ijtimoiylashuvi. Monografiya. Samarqand: SamDChTI.